14 ՄԱՅԻՍ · 1849 ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ · ԹԻՒ 46 — 151 Է ՐԻՃԷՊ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՕԳՈՒՅՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղուռուշ 100։ Վեցամսեայ գին Ղուռուշ 52 1/2։ Եռամսեայ գին 26 3/4։
Հինգ ստորագրողց գտնոցին մէկ օրինակ իրեն ձրի պիտի տրուի։
Այս Լրագիրը ամէն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի։

Պօշիսեն դուրս գացած Լրագիրներուն փոսթայի ծախքը առնոցին ջրայ է։
Իր շահին համար շուր մը հրատարակեց ուզողը պիտի ջնարէ տոցին 40 փարայ։
Նորատիպ գրոց ծանուցումը ձրի է։ Դուրսեն եկած նամակներուն փոսթայի ծախքը իրկողը պիտի ջնարէ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 14 ՄԱՅԻՍ

Քանի որ առիթ ունեցեր ենք՝ երկրագործութեան վրայով երկար բարակ խօսեր ենք և պիտի խօսինք միշտ լրագրերնուս մէջ, որովհետեւ գիտեմք որ Օսմանեան այս ընտիր հողերը՝ թէ որ ճամբովը մշակուելու ըլլան նէ ոչչափ բարիք պիտի արտադրեն մեզի։ Ամերիկայի միացեալ նահանգներուն հողը մեծ համբաւ ստացած է իւր արգասաւորութեանը համար, Օսմանեան երկիրներուն արգասաւորութիւնը պիտի գերազանցէ թէ որ պէտք եղած խնամքովը մշակուի, ինչպէս որ Դամասկոսի ֆառանդինայի բժշկապետ Պ. Լաթուռը Միացեալ նահանգներէն ետ դարձած ժամանակը այս ըսաց իւր հետեւեալ գրութեամբը կը հաստատէ։

« Անկարելի բան մը կ'երեւայ ինձի կ'ըսէ Պ. Լաթուռը, Ամերիկայի մէջ ճանապարհորդութիւն ընել առանց բաղդատելու նոյն երկրին մէկ քանի բերքերը Տաճկաստանի բերքերուն հետ։ Ահա իմ այս բաղդատութիւններուս ծաղկաքաղը։

» Յիրաւի կը ճանչնամք թէ Եւրոպայու մէջ նոյնպէս ալ Ամերիկայու մէկ մասին մէջ արուեստական գիտութեանց ծաղկելէն շատ օգուտներ ձեռք եկած են, բայց Տաճկաստանն ալ կրնայ նոյն իսկ յառաջադիմութիւնը ստանալ, և այս մասին գիւրութեամբ գլխաւոր տերութեանց կարգը դասուիլ, որովհետեւ Օսմանեան տերութեանը բնութիւնը բարեյաջողութեան բոլոր ձիրքերը պարգեւած է, ունի լայնատարած և բարեբեր երկիրներ, միշտ և ամէն եղանակի մէջ կը վայելէ բարեխառն և կանոնաւոր օդ մը, բոլորովին տարբեր Միացեալ նահանգաց փոփոխական և այլանդակ կլիմայէն որն որ մէկ րոպէէն միւսը մէկ մէկ այլ օրինակ կերպ կը փոխադրի, Եգիպտոսի մաքուր և գեղեցիկ կլիման անծանօթ է այն երկիրները, ուստի անտեղի բան մը չէ բնագիտաց արեւելքի արեւը գովելնին։

» Յիրաւի Միացեալ նահանգաց մէջ լաւ ցորեն գարի և մրացորեն կ'ելլայ, բայց Տաճկաստանի մէջ ալ նոյն իսկ տեսակ հասկերը ձեռք կուգան, և գլխաւորապէս մրացորենը որն որ ես Ամերիկայեն եկածէն գերազանց կը դասեմ։

» Եգիպտոսի բրինձին քաղցրութիւնը միայն իւրեն յատուկ բան մըն է որ Ամերիկայի բրինձներուն հիչ մէկուն քով չենք գտնար, Տաճկաստանու երկիրներուն մէջ աւելի հունձ ձեռք բերելու համար միայն աւելի ցանել կը հարկաւորի, բարեբեր հող այս երկիրներուն մէջ անպակաս է, Նեղոս գետին եղեբքները տարին երեք անգամ կը հնձեն։

» Ամերիկայի նահանգներուն մէջ թէպէտ և խահվէ կ'ելլայ, բայց ամէնուն ալ յայտնի է որ անոր տեսակը բնաւին Եմէնին խահվէյին չի յարմարիր։

» Տաճկաստանի ծխախոտը անտարակոյս բոլոր աշխարհիս մէջ գտնուած ծխախոտներուն խիստ լաւն է, Դաղլիայի Սենի Լանտ անուն ծխախոտը մեզի շատ սուղ կը նստի թէպէտ և անոր տեսակը Պօլսոյ մէջ խմված Ռումելիի ծխախոտէն շատ վար է, փիա-այ խմողները թող գովեն Հավանայի ծխախոտը որուն լաւութիւնը ես ալ կը հաստատեմ, բայց աս ալ կը խոստովանիմ որ չի կայ մէկ երկիր մը ուր տեղի ծխախոտը էպո-իի այնքան յարմարութիւն ունենայ ինչպէս Լիբանանու, Լաթաքիայու և Ռեպիլիայու ծխախոտը, և առաւելապէս առասներուն ապո-էիայ ըսած ծխախոտը. Յիրաւի Նաբլուզի ծխախոտը վերոյիշեալներէն շատ վար է, բայց այն ես Ամերիկայու քաղաքներէն ելածներուն բոլորէն ալ աղէկ է։

» Ամերիկայու նոր Օռլեան քաղաքը կերուած միսերը բան մը ըսել չէ Պուլղարիայէն Պոլիս եկած կովի միսերուն և Թիւրքիստանէն Հայաստանէն Սորեստան գացած ոչխարի միսերուն բաղդատելու որ ըլլանք։

» Ամերիկայէն ելած գետնախնձորը նոյն իսկ առատութեամբ կրնայ Օսմանեան հիւսիսային երկիրներուն մէջ ալ ելլալ, նաեւ հարաւային երկիրներն ալ այս հասկին յարմարութիւն ունին ինչպէս որ ես զայն փորձով ստուգեցի Եգիպտոսի մէջ, բայց խիստ շուտով աճելնուն համար շուտ մը կ'ապականին եթէ զանոնք շուտով գործածելու որ չըլլան, բայց Պահլա ըսուած տեղէն անդին այս բանը չի պատահիր, և հոն տեղուանքը գետնախնձորը բոլոր տարին կրնայ պահուիլ։

» Շաքարի եղեգը խիստ ուժով կ'աճի և գրաւոր կ'ելլայ Եգիպտոսի մէջ, Օսմանեան երկիրներուն մէջ ուր այս բերքը նոյն տեղի կլիմային չի յարմարիր, տերութիւնը կրնայ՝ եթէ հարկը պահանջելու որ ելլայ՝ այս պակասութեանը տեղը լեցընել բանձար մշակելով. Դամասկոսի դաշտերուն մէջ մէկ տեսակ մը բանձար կ'ելլայ որ խիստ քաղցր է և առանց ծախքի դիւրութեամբ կրնայ առատանալ Ամերիկէի զինուորական կառավարիչ Մեհեմմէտ Ալեշիա փաշան միտք ըրաւ Դամասկոսի մէջ շէքերի գործարան մը հաստատել և նոյն գործարանին մէջ յիշեալ բանձարէն շէքեր հանել։ Ա-նոր այս դիտաւորութիւնը ուրիշ խիստ յաջող վախճաններ կը յուսացուէր, չի կրցաւ գործի դրուիլ որովհետեւ յիշեալ փաշան առաւել բարձր պաշտօնով 1848 ի սկիզբները տերութեանը ուրիշ մէկ քաղաքին կառավարութեանը կանչուեցաւ։ Սկէց 'ի զատ այս արմատը ուրիշ արժանի գովութեան յատկութիւններ ալ ունի համը խիստ զուարճալի, ինքը անընդարար և դիւրամարս նաեւ գիններ ալ շատ ուժան կրնայ գալ։

» Հին պատմութեանց մէջ կը կարդանք որ նոյն ժամանակը Սորեստանի ձիթապտուղը խիստ հռչակաւոր էր, այժմ եւս Սաֆթա, Նափլուչ, Կազայ, Թռիպոլի և Լաթաքքայու նահանգները իրենց և մօտակայ քաղաքներուն պիտոյիցը բաւելու չափ ձէթ կրնան հանել միայն պէտք է անոր պատրաստելու կերպը կատարելագործել, և տարակոյս չի կայ որ այն ատենը Դաղլիայու Ռոբիանս նահանգին եղած ձէթին տեսակին պիտի կրնայ յարմարիլ. Դամասկոսի նահանգէն եղած ձիթապտուղը զարմանալի աստիճան խոշոր կ'ելլան որ ազած և մէջը քիչ մը կիր ձգած ջուրի մէջ քանի մը օր կենալէն յետոյ Եւրոպայու ձիթապտուղներուն բոլորէն ալ համաթամ և կակուղ կ'ելլան։ Ինչուշտ Տաճկաստանի ուրիշ երկիրներուն մէջ ալ առատ ձիթապտուղ կ'ելլան բայց նոյն երկիրները ճանապարհորդութիւն ըրած չըլլալուս համար անոնց վրայօք խօսիլ հարկաւոր չեմ համարիր, միայն կը պատմեմ այն իրերը որոնց ես կատարեալապէս տեղեկութիւն ստացեր եմ, Ամերիքան տակաւին իրեն մշակած պտղատու ծառերուն թիւը չէ դասեր ձիթենին։

» Իփեկի որդը սնուցանելը արդէն կը շարունակուի Լիբանանու նոյնպէս ալ բոլոր Սորեստանի մէջ. Դամասկոսի և Բերիայու կերպասի գործարանները մինչեւ ցարդ բարեյաջող վիճակի մէջ կ'ելլային եթէ օտար երկիրներէ եկած կոխվածները նոյն գործարանէն ելած կերպասներուն արժէքը կոտրելու որ չըլլային, Ադլանտիք ծովին միւս կողմը տակաւին իփեկ մշակելու արհեստը անծանօթ է։

» Միացեալ նահանգներէն բազմաթիւ նաւեր բեռցուած բամպակ կ'երթայ Մինսիբիի նաւահանգիստէն Եւրոպայի պիտոյքը հոգալու համար, Տաճկաստանն ալ Եւրոպայ բամպակ կը խրկէ Եգիպտոսի և Սորեստանի կողմերէն, և այս վերջի ըսուած նահանգէն մէկ տեսակ մը բամպակ կ'ելլայ որուն թելերը իփեկի նման խիստ բարակ և աղնիւ կ'ելլայ. Թիւրքիային այս բերքն ալ դիւրութեամբ եռապատիկ և քառապատիկ կրնայ ելլալ եթէ զայն մշակելու որ ելլան։

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Շարունակութիւն [1]։

ՀԱՏՈՒԱԾ ԺԶ.

Երկրի հաստ։

Ազգարակային ստացուածքներ եղած տեղուանքը՝ կալուածի տէր մարդոց շատը՝ իրենց ստացուածքը իրենք չեն բանեցըներ, այլ ուրիշի բանեցընել կուտան ու փոխարէն տարեկան վարձ մը կ'առնեն, որուն համար հաս բառը պիտի գործածեմ։

Ինչպէս որ դրամ վարձողը՝ իր վաստակին մէկ մասը՝ իբր շահ դրամին տիրոջը կուտայ, ասանկ ալ ուրիշի կալուածը վարձողը՝ իր ըրած վաստակին մէկ մասը իբր հաս՝ կալուածին տիրոջը կուտայ։

Երկրի մը մէջ, ժողովուրդին շատութեանը նայելով՝ մշակելի հողերը որչափ քիչ ըլլան՝ անոնց հասն ալ այնքան աւելի սուղ կ'ելլայ։

Այսոր պատճառը դիւրին է հասկընալը։ Ինչպէս որ ամէն ուրիշ նիւթերը ուղղներուն թուոյն նայելով՝ թէ որ քիչ են նէ՝ գիներնին բարձր կ'ելլայ, ու թէ որ շատ են նէ՝ գիներնին քիչ կ'ելլայ, ասանկ ալ կալուածները թէ վաճառուած և թէ վարձուած ատենին իրենց շատութեանը կամ քիչութեանը նայելով գիներնին ալ բարձր կամ ցած կ'ելլայ։

Ուրիշի ագարակը կամ կալուածը վարձողը՝ վարձո՞ւոր կ'ըսուի։ Վարձուորը ուրիշի կալուածը բանեցընելու կը ցանկայ, վասն զի կը յուսայ որ եթէ անոր վրայ յորեն կամ ուրիշ բաներ բուսցընելու ելլայ՝ կը վաստակի. և աս խորհրդով միայն անոր տիրոջը հաս վճարելու կը ղիջանի։ Եւ երկիրը իւրեն համար որչափ կ'արժէ նէ՝ անոր համեմատութեամբ միայն ինք ալ հաս կը վճարէ, ինչպէս որ ամէն ուրիշ գնած կամ վարձած նիւթերնուս համար ալ ասանկ կ'ընենք։

Ուրեմն, հողերը ոմանց փափաքելի ելլալուն պատճառը՝ անոնց վրայ բերք հասցընելը հնարաւոր ելլալուն համար է. և հասն ալ անոր համար կը վճարեն. վասն զի, առանց անոր՝ մարդ իր հողին գործածութիւնը թող չիտար։ Արաբիայի անապատներուն մէջ որչափ տեղ ուզես ձրի կրնաս գտնել, բայց մէկը այն կողմի տեղերուն չի ցանկար, վասն զի բան մը չեն բուսցըներ։ Ամերիքայի մէջ ալ թէպէտ երկիրը արգասաւոր է, բայց շատ տեղեր ստակ մը չեն ըներ. վասն զի, այն տեղերը պըտուղ տալու համար, նախ, պէտք է որ վրանուն անտառները մաքրուին. տեղ տեղ վրանին ճամբայ շինուի։ Երկրորդ, այս տեսակ տեղերուն ընդարձակութեանը նայելով ժողովուրդին թիւը այնքան քիչ է, որ ով ուզէ, կրնայ իրեն պէտք եղածէն աւելի առնակ մաքրելու տեղեր գտնալ առանց ստակի։ Բայց մեր երկիրներուն մէջ, արգասաւոր կամ անարգասաւոր հողերը յարդ մը ունին. վասն զի, մեր երկիրները տէր ունին։ Դարձեալ, Ամերիքայի մէջն անգամ, որ ժամանակ որ այն ամայի մնացեալ տեղերուն վրայէն ծառերը կը մաքրուին, վրայի ճահիճները կը չորցընեն ու ճամբաներ կը բացուին, իսկոյն այն ստակ մը չընող երկիրները կ'ըսկսին յարդ մը ըստանալ ու շատերը զանոնք գնելու կամ վարձելու փափաք մը կը ցըցուցնեն, ու քիչ մը անդին, չի մաքրուած ձրի տեղերը երեսնուն վրայ կը թողուն։

Ուստի քանի որ երկրի մը ժողովուրդը շատնայ, այն տեղի արգասաւոր հողերն ալ ուրիշ ամէն պիտանի ու սահմանաւոր նիւթերուն պէս կ'ըսկսին սղել, կամ հասերնին կ'եւելնայ։

Ոմանք կը կարծեն՝ որ կալուածոց հաս բերելու պատճառը՝ մարդուս կենացը հարկաւոր եղած նիւթեր բուս-

[1] Տես թիւ 141-142-143-145-146-147-148-149։

» Ամէն տարի Տաճկաստան մեծ գումար արժէքի սուսամ կը ծախէ Եւրոպայէն, և այս բերքին մշակութիւնը արդէն անծանօթ է Ամերիկայէն։

» Աստուածաշունչին մէջ կը տեսնուք որ այն ժամանակը Սարիբթայի, Կաղայի, Աքքալոնի, և Հեպրոնի գինին խիստ աղնիւ կը համարուեր, մենք ալ հիմայ կրնանք գովեր Լիբանանու ոսկեգոյն գինին. Դամասկոսի աղնիւ գինին, և Կիպրոսի քաղցր ֆոմանպարիան, երկար կ'ըլլայ մի ըստ միոջէ այս տեղը շարել Օսմանեան երկիրներուն անունները ուրտեղ խիստ լաւ խաւող կ'ըլլայ. իբր թէ բոլոր տեղին խաղողը աղնիւ է. Թանուպ գետեն և Սեւ ծովեն առ մինչեւ Սիբիրայու հարաւային կողմերը և Նեղոս գետին եզերքը այս աղնիւ պըտուղը կը գտնաս. Եգիպտոսէն ալ աղէկ գինի կ'ելլայ բայց Ամերիկայի կողմերը ասոր մշակութիւնը խիստ քիչ է, նոյն կլիմային դիւրափոխութիւը չի թողուր որ խաղողը ղարգանայ։

» Նոր Օրլեանի մէջ գտնուած պտուղներուն իբր թէ բոլորն ալ Փիւպայէն և գլխաւորապէս Բենթիւքի և Թէնէզայէն կուգան ուր տեղի նաբինջը և անուշ լիմոնը խիստ վար կը գտնաս. Նաֆայու Եգիպտոսի և այլ ուրիշ քաղաքներուն բաղդատելու որ ըլլաս, նաեւ խնձորն ալ Եւրոպայու խնձորներուն չի յարմարիլէն ի զատ Դամասկոսի խնձորէն ալ շատ վար է տեսակը։

» Վերջապէս պէտք է որ խօսքերնիս լրմընցընենք արմաւենիին ալ գովեսը ընելով։ Այս անզուգական պտուղը որ առատանալու համար ուրիշ խնամք չի պահանջեր բայց միայն անոր արուծաղիկը էգ ծառին վրայ պատուաստել։ Արմաւենին ամէն տեղ պտղատու կ'ըլլայ եթէ կլիման տաք ըլլալու որ ըլլայ. Կաղայի արմաւը Եգիպտոսի արմաւին պէս մեղրոտ չէ, Նաֆայ որ 12 փարսախ է Կաղայէն, դէպ ի հիւսիս ըլլալուն համար թէպէտ և արմաւենին կ'աճի բայց պտղատու չըլլար։ Այս տեսայ որ խէժոտ երկրի մէջ ալ արմաւենին լաւ պտուղ կուտար, նաեւ Եգիպտոսի անապատներուն խիստ անբերր տեղուանքը և աւազոտ երկիրներու մէջ այս պտուղը շատ առատ և քաղցր կ'ըլլայ. մընայ որ արմաւը մէկ գոյութիւն մը ունի որ խիստ անընդարար է ուրկեց արագները մէկ տեսակ մը հացի նման բան մը կը շինեն որ խիստ երկարատեւ է և բնաւին չաւրիր ոչ տաքէն, ոչ պաղէն և ոչ խոնաւութենէն։

» Արմաւենիին փայտը ճիւղերը և տերեւները շատ բանի կը գործածուին որոնք այս տեղը դասել չի հարկաւորիր, Եգիպտոսէն Բաբիլոնէն Ամերիկէյէն և Թունուսէն խիստ շատ արմաւ կը խրկուին դուրս երկիրներ, որովհետեւ ոչ Ամերիկայ և ոչ Եւրոպայ արմաւենի չաճիր։

— Հինգշաբթի ցերեկ Թնդանօթներուն ձայնը աւետեցին մեզի ազբայաղուսի մը ծնունդը, որուն անունը կոչուեցաւ Սուլթան Մէհէմմէտ։

— Երեքշաբթի ցերեկ բարձրագոյն դռանը մօտ սօռ-ի ելլէ կոչուած տեղը հրդեհ մը պատահեցաւ, բայց իսկոյն առջեւը առնուելով միայն երեք տուն և մէկ մըն ալ ղէրճիի խանութ այրեցաւ։

— Թռապուզանէն կը գրեն որ չերքեզները յանկարծ Օսթքայի երեւելի բերդը կոխեր, հոն գըտնուող 3,600 զօրքին երրորդ մասը ոսպաններ, խել մըն ալ զօրք զօրապետներովը գերի տարեր են։ Այս բերդէն առած 160 թնդանօթներովնին չերքեզները ամուր բանակ մը կառուցեր են մօտը Բիզոս ըսուած տեղը։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ։ Թէվրիզէն կը գրեն որ Պարսկի տերութեանը բարեկամութիւնը աւելցեր է Դաղղիայի հասարակապետութեանը հետ, և պատճառն ալ այն է որ երկու տարի առաջ Փարիզ հաստատուած առեւտրական դաշնագրութեանը դէմ երթալ ուզեր են պարսիկները։ Դաղղիայի դեսպանը ձգեր է Թէհրան՝ Թէվրիզ եկեր է, անկէ ալ պիտի դայ Թռապուզան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԻԱ։ Յայտնի է որ ազատականները չուզեցին որ Իտալիայի հասարակապետականները զսպելու համար ասոնց վրայ զօրք խաւրուի, և այս բանին շատ ալ դէմ կեցան, բայց կառավարութիւը առ մարդիկը խաբեց, ըսելով որ՝ իւր զօրք խաւրելը Հռոմայու և Իտալիայի ուրիշ տեղերուն հասարակապետականները զսպելու համար չէ, այլ միայն Դաղղիային Իտալիայի մէջ ունեցած աղդուութիը պահելու համար։ Հիմա ազատականները տեսան որ խաբուեր են; Հռոմայու հասարակապետութիւնը Դաղղիայոյ ձեռքը պիտի կործանուի, առիթ գտան ժողովուրդը գրգռելու. գեշը ան է որ օրէնսդրական ժողովին ալ ընտրութեան ժամանակն է։

— Փէսի տէրութեան մայրաքաղաքը նստող Դաղղիայի դեսպանը պզտիկ բանով մը վշտանալով տեղոյն կառավարութենէն՝ Առաքէն մեկներ է։

— Դաղղիայի հասարակապետութեան նախագահը իւր եղբօրորդւոյն հետ աւրուեր է այս մօտերս, որուն պատճառը նախագահին գրած նամակն յայտնի է։

Իմ սիրելի եղբօրորդիս։

Լիոն — Նասիոնալ 10 ապրիլ 1849

« Արժանահաւատ մարդոցմէ իմացայ որ դուն Պոռտոյ անցած ժամանակդ խել մը բարեմիտ մարդոց միտքը պղտորելու աշխատեր ես։ Բսեր ես որ՝ ես ազատութեան դէմ մարդոց խելքին հեռեւելով իմ սրտիս բաղձանքները ես ձգեր եմ բռնի աւնոց բաղձանքը կատարելու ջանք կ'ընեմ. և թէ՝ ես այս մարդոց լուծէն ազատելու համար պէտք է եղեր որ առաջիկայ ընտրութեանը չափաւոր հասարակապետականներէն մարդիկ ընտրուին ու դրուին օրէնսդրական ժողովին մէջ։

» Այս կերպ մէկ զրպարտութիւն մը տեսնալով ձեր կողմէն խիստ զարմացայ։ Դուն աղէկ գիտես որ՝ ես ամենեւին չեմ կրնար տանիր որ ուրիշը իմ վրաս իշխէ և անդադար կ'աշխատիմ որ իմ նախագահութիւնս բոլոր Դաղղիային օգտին համար ըլլայ. և ոչ թէ մէկ կամ երկու մարդու և կամ կողմնակցութիւններուն օգտին համար։ Կը յարգեմ ինձի բարի խրատ տուող իմաստուն և փորձառու մարդիկը։ Յիրաւի շատ առեն ալ հակառակ խորհուրդ տուող մարդիկ ալ կ'ըլլան ինձի, բայց կը մերժեմ, միայն իմ խելքիս ու իմ սրտիս թելադրածին ականջ դնելով։

» Ամենէն աւելի քեզմէ կասկած ունիմ որ զիս բամբասող ըլլաս, իբրու թէ ես չափաւոր հասարակապետականներէն եղած չըլլամ, որովհետեւ դուն էիր որ չափաւոր հասարակապետականներուն կատարեալ օրինաւորութիւնը չի կայ ասոր մէջ ըսելով՝ իմ յայտարարութիւնս չընդունեցիր։ Բայց տակաւին գրած է այն յայտարարութիւնս, կրկին կարդա, նայէ թէ իմ կարծիքներս անոր մէջը չէ՞ն մի փայլիր. ես ալ միշտ նոյն կարծիքիս վրայ եմ, չափաւոր հասարակապետական եմ։ Իմ առաջին պարտքս այն է որ Դաղղիան ապահով ընեմ. փառք Աստուծոյ, այս բանին համար կրած աշխատանքս զուր չերթալով օր աւուր աւելի կ'ապահովի։

» Առաջիկայ ընտրութիւնները երբոր ըլլան նէ, գիտեմ՝ շատ նոր բարեկարգութիւններ պիտի ըլլայ և այն բարեկարգութիւններով մեր հասարակապետութիւնը իսկ չափաւոր հասարակապետութիւն մը պիտի ըլլայ։ Կողմնակցութիւնները պիտի միանան ան ատենը, հաշտուին իրարու հետ։ Մեր վրայ կրած անուններնուս ալ ասոնք ընել կը վայլէ, հակառակը գործելու ըլլանք նէ՝ շատ կը պզտիկնայ այն մեծ անունը։

» Ահա այս իմ դիտաւորութիւններս դիւրութեամբ կատարելու համար քսան հատի չափ գաւառի մէջ չի կամեցայ որ ընտրութեան հետամուտ գտնուիս, որովհետեւ անուն ուրիշ անանկ մարդոյ առիթ պիտի ըլլայ ընտրութեան հետամուտ ըլլալու որ՝ բոլորովին մեր կառավարութեանը դէմ ըլլալով շատ մեծ խռովութիւններու պատճառ պիտի ըլլան և անանկով Պոնաբարթ անունը ուխտող մարդոց քաջալերութիւնին ալ պիտի կորսուի, ժողովուրդը կրկին պիտի հոգնի նորէն ընտրութիւն ընելու։

» Աչկէ ետեւ կը յուսամ որ միտքդ բժշկուելով՝ կարծիքդ փոխելով՝ լեզուդ ալ կը փոխես և բոլորտիքդ գտնուած մարդիկդ կը համոզես որ՝ բրուտած քաղաքականութիւնս իսկ չափաւոր հասարակապետութեան ճամբայ է։

» Մէկէ մը չի բռնաբարուելով՝ մէկէ մը ակնածութիւն չընելով՝ այլ միայն իմ խղճմտանքս ինձի առաջնորդ բռնելով պատուոյ ճամբան կ'երթամ. և թէ որ այս իշխանութենէս ելած ժամանակս զիս բամբասեն անիրաւելի պակասութիւններուս համար նէ, գոնէ ես ալ սա կրնամ ըսել որ գործած գործքերուս մէջ անկեղծութիւնը՝ հաւատարմութիւնը միշտ պահեցի »։

Ընդունէ, իմ սիրելի եղբօրորդիս, իմ անկեղծ բարեկամութիւնը։

Լիոն — Նաբոլեոն Պոնաբարթ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ։ Գերմանացւոց զօրքը Ալսէն կղզին գնդակոծելու ոկըսեր են, ուր տանիմառքացւոց զօրքը շատ ուժի տեր է։

— Կ'ըսեն որ Լօնտրա արդէն խորհրդի նստեր են Դաղղիայի, Անգղիայի, Աւսդրիայի և Ռուսիի նուիրակները գերմանացւոց տանիմառքացւոց հետ ունեցած վէճը վերջացուցնելու համար։

Այժմ տանիմառքացւոց դէմ պատերազմող զօրաց թիւը 68 հազարի կը հասնի, բայց պատերազմի պաշտօնեայն առժամանակեայ կառավարութիւը կ'իմացուցնէ որ քիչ աւուր մէջ՝ հարկ ըլլայ նէ՝ զօրաց այս թիւը մինչեւ 92 հազարի կը հասցուցնէ։

— Ֆրանքֆօր Բրուսի թագաւորի վերջին պատասխանը ընդուներ է, այս է որ չի պիտի կրնայ ընդունել Գերմանիայի կայսերութեան թագը։

— Յայտնի է որ այս երկրին կառավարութիւններուն մէկ քանին Ֆրանքֆօրի շինած սահմանադրութիւնը կ'ընդունին, իսկ մէկ քանին չեն ընդունիր։ Այս չընդունուած տեղերը կառավարութիւ դէմ կ'ապստամբին ժողովուրդը, ինչպէս որ Տրէսդի ժողովուրդը մայիսի 4 ին ապստամբելով կառավարութեան դէմ՝ իսկոյն պատնէշներ շիներ քաղաքին մէջ՝ սկըսեր են արքունական զօրաց հետ պատերազ-

---

ցընելնուն համար է։ Բայց թէ որ մը մոմրտալու ըլլանք, որ օդն ու լոյսն ալ ցորենի պէս մարդուս կենացը հարկաւոր բաներ են, բայց մէկը սոսկ մը չիտար՝ անոնցմէ սատանալու համար, իսկոյն կը խելամտինք այս կարծիքին սխալ ըլլալուն, ու մէկէն կը վճռենք թէ երկիրներուն հաս բերելու պատճառը՝ իրենց արդասաւոր ու ֆանգամայն սահմանաւոր ըլլալնին է։

Ուրիշներն ալ կը կարծեն որ կալուածոց հաս մը բերելու պատճառը՝ անոնց տիրոջը ըրած ծախքերն են, որ կալուածնին պիտանի ընելու համար կը պատաւորին ընելու, ինչպէս են բոլորնին ցանկ քաշել, պարարտացընել և այլն։ Թէպէտ իրաւ է որ կալուածի տեր եղողներուն շատը՝ այս ճամբով շատ սակ կը ծախեն իրենց ագարակներուն վրայ, և մինչեւ որ ալ այն ծախքերը՝ առնելիք հասերնուն մէջէն հանելու յոյս չունենան՝ չեն ըներ, այսու ամենայնիւ կալուածոց հաս բերելու պատճառը՝ այս ծախքը չէ, վասն զի, կալուածի տեր մը՝ իր հողը աւելի արդասաւորելու մտօք թէ որ վրան ծախք ընէ ու իրօք կարող չըլլայ անոր արդասաւորութիւնը եւելցուցնելու՝ ոչ իրեն աւելի հաս կուտայ։ Դարձեալ, թէ որ քու ագարակդ բերդիաւոր է, և ուզող ալ շատ կայ նէ, թէև անիկայ ձրի ալ ստացած ըլլաս, ոչ քեզի հաս տալ չուզեր։ Անգղիայի մէջ շատ լեռներ ու շատ դաշտեր կան, որ ոչխարներու համար խոտ բուսցընելէն ուրիշ բանի չեն իգար; անոր համար անոնց տէրերն ալ վրանին ստակ մը ծախք ըրած չունին, սակայն հովիւները շատ հաս կուտան այս տեղերուն համար որ՝ վրանին ոչխար արածեն։

Ուստի յայտնի կը տեսնուի որ կալուածոց հաս բերելու պատճառը՝ ոչ ցորեն բուսցընելնուն համար է, և ոչ վրանին եղած ծախքերուն. այլ միայն օգտակար ու միանգամայն սահմանաւոր ըլլալնուն համար է։

ՀԱՏՈՒԱԾ ԺԷ.

Արմտեաց սղութեանը վրայ։

Հասարակութեան մէջ շատեր կան որ արմտեաց, այսինքն ցորենին և ուրիշ ընտեղենաց սըղելը՝ երկրի հասին բարձր ըլլալէն է կը կարծեն, և հետեւաբար ալ շատ տեղեր՝ կալուածի տեր հարուստներուն ու աղքատին մէջ խռովութիւններ կը պատճառի, և դրեթէ ամէն տեղ ագարակի տեր մարդիկ հասարակութեան ատելի կ'երեւնան։ Բայց ասիկայ անիրաւութիւ է, որովհետեւ այս կարծիքը բոլորովին սխալ է։

Արմտեաց ու մանաւորապէս ցորենին սղութիւնը՝ հասերուն բարձրութենէն չէ, այլ ընդհակառակն արմտեաց սղութիւնը՝ հասերն ալ կը բարձրանան։ Երբարեւ վարձուորը մը՝ իր կալուածին տիրոջը հաս տալուն համար իր բուսցընելիք ցորենը չի քիչնար, ու ցորենին գինն ալ իրեն շատութեանը ու փնտռող մարդոց թուոյն համեմատութեամբը կ'ըլլայ միշտ։ Թէ որ ցորենը շատ՝ առնողը քիչ ըլլայ, գինը վար կ'ըլլայ. ընդհակառակն, թէ որ ցորենը քիչ՝ ու փնտրտողները շատ ըլլան, հարկաւ գինը կը սղէ, առանց երկրի հասը վրան աղդեցութիւն մը ունենալու։

Ասենք թէ կալուածի տեր մարդիկ իսօք մէկ ընեն, առած հասերնուն գինը կէսի իջեցընեն. ասով՝ ոչ աւելի երկիր կը մշակուի և ոչ ցորենին չափը կ'աճի, և ոչ ալ հայ ուտողներուն թիւը կը պակսի։ Ուստի վարձուորը՝ միշտ միևնոյն գինը կ'առնէ իր ցորենին համար. ու միայն այս տարբերութիւնը կը ծագի, որ ինք պակաս տըրուած հասին չափովը կը հարստանայ, ու կալուածին տէրը՝ պակաս առած հասին չափովը կ'աղքատնայ. և ասկէ ոչ մէկներուն օգուտ մը կ'ելլէ և ոչ հասարակութեան։

Բայց ոմանք կը կարծեն, որ եթէ երկրի հասը քիչ ըլլայ՝ վարձաւորներն

միլ. վերջապես կառավարութիւնը 5 ին պարտաւորեր է սահմանադրութիւնը ընդունելու։

ԱՒՍԴՐԻԱ։ Կայսրը իւր ընտանեօքը Վէննա մտեր և իսկոյն իւր աւսդրիական բանակին հրամանատարութիւնը իւր ձեռքն է առեր զօրաց քաջալերութիւն մը ըլլալու համար, որովհետեւ իրարու ետեւէ մաճառներէն քանի մը սոսկալի ջարդ ուտելով քաջութիւններն կորսընցուցեր են ինչպէս որ սովորաբար կը պատահի յաղթուող զօրաց։

— Ռուսի տէրութիւնը 150,000 հոգի օգնութիւն տալու խոստացեր է Աւսդրիայի և արդէն քանի մը գունդ զօրք Կալիցիայի կողմէն դէպ ի Հունգարիա գալեր են։ Ընդհանուր զրոյցներ են կ'ըսեն, Ռուսի զօրաց Աւսդրիա մտնալուն համար։ Թէ որ այս լուրը հաստատ է նէ՝ ան ատենը անտարակոյս ընդհանուր պատերազմ կը բացուի։ Բայց Աւսդրիայի կայսրը մաճառներուն քաղցրութեամբ ստէպ ստէպ գիրեր գրելով կ'ուզէ զանոնք համոզել որ զէնքերնին վար դնեն և երբոր հնազանդին նէ իրենց կատարեալ սահմանադրութիւն կը շնորհէ։ Իսկ մաճառները այս խօսքերուն բնաւ ականջ չի դնելով նորէն զօրք կը ժողվեն ձեռքերնին անցած երկիրներէն։ Տէպրէքզէնի ազգային ժողովը վճռեր է որ կրկին զօրաժողով ըլլալի 200,000 հոգիի։ Մաճառներուն մեծը ու պզտիկը սիրով զօրք գրուելէն ետեւ թէ զէնքերնուն և թէ ձիերնուն ծախքն ալ իրենք կ'ընեն։

Մաճառները 35 գումարտակ ընտիր հեծելազօր ունին, 60 գումարտակ հետեւակազօր, 15 գումարտակ թնդանօթաձիգ, վերջապես թէ հին և թէ նոր ժողոված զօրքերնուն ընդամէնը 400,000 ի կը հասնի կ'ըսեն։

Պէմ զօրապետը թէ մէշվար է հիմայ, շատ մեծ փառաւոր ընդունելութիւն մը ըրին իրեն տեղւոյն բնակիչները և հոն գաղղիերէն լեզուով ատենաբանութիւն մը ընելով բոլորին սէրը կրկին վառեցին և ուխտեր են որ մեռած տեղը իրենք ալ մեռնին։

Պ. Բասսոնդ՝ որ հիմա Մաճառիստանի թագաւորող նախագահն է, նոյնպէս Գաղղիերէն լեզուով Պէմին խօսքերուն վայելուչ պատասխաններ տալէն ետեւ Հունգարիայի թագէն անգամանդ մը պատուոյ նշան տուաւ իրեն, որուն ոսկի շղջանակին ալ կողմը իւր անունը գրուած էր և ձախ կողմն ալ Թրանսիլվանիայի փառաւոր յաղթութիւնը։

— Գերմանիայի օրագիրները կ'ըսեն որ, Նորէն Դպշեալ—Բագա-որո-Ռիեան մը պիտի հաստատուի երեք երկիր մէկ տեղ գալով այսինքն Իբուրնիացւոց, Դաղմատացւոց ու Օքլաֆնեցւոց երկիրները։

Այս Դպշեալ—Բագա-որո-Ռիեան թագաւորը պիտի ըլլայ Աւսդրիոյ կայսրը, բայց կառավարութիւնը երկու պիտի ըլլայ, մէկը Դպշեալ—Բագա-որո-Ռիեան գլխաւոր խորհրդարանը, մէկն ալ Աւսդրիոյ կեդրոնական կառավարութիւնը։

Մինչեալ—Բագա-որո-Ռիեան ընդհանուր բանակին հրամանատարութիւնը Պանին ձեռքը պիտի ըլլայ։ Այս ըլլալովը միշտ Աւսդրիան Դպշեալ—Բագա-որո-Ռիեանը հետ ակնածութեամբ վարվելու պարտաւոր պիտի ըլլայ։

— Վէլոէմ երեւելի զօրապետը յաղթուեր է մաճառներէն, 20 թնդանօթ ու 2,000 գերի ասոնց ձեռքը ձգելով հաղիւ փախեր է։ Նոյնպէս ալ յաղթուեր են Վէլֆմունդ և Վէժել զօրապետները։ Այս վերջինը գլուխը 12,000 հոգի ունէր, ասոնց որը սպաննուեր, որը վիրաւորուեր և որն ալ գերի բռնուեր են, մնացեալն ալ ցիրուցան եղեր են։

Այս լուրերը Վէննա հասնելուն պէս շատերը վախնալով սկսեր են հեռանալ քաղաքէն։ Բայց կառավարութիւնը ծանուցանելով անոնց որ մայրաքաղաքը թշնամիէն երկիւղ չի կրնար ունենալ, մանաւանդ որ Ռուսի զօրքը մէկ երկու օրէն հոն է, ամէն սիրտն քիչ մը վախը փարատեր է։

— Ռուսի կայսրը պիտի Օլմուց դայ Աւսդրիոյ կայսեր հետ տեսութիւն ընելու եղածներուն ուրուագիրներուն վրայով խորհելու։ Բայց հիմա հնար է Վէննա դայ։

ԻՏԱԼԻԱ։ Թօռինոյի արքունի խորհուրդարանէն Աղէքսանդրիայի բնակութեանը վրայօք հետեւեալ թուղթը հրատարակուեր է։

«Որովհետեւ աւսդրիական տէրութիւնը հաշտութեան վերաբերեալ գործերուն մէջ տարապայման դաշինքներ կ'առաջարկէ, և մարտի 26 ի զինադադարման երրորդ յօդուածը բռնելով Աղէքսանդրիայի քաղաքին և ամրոցին մէջ երկու կողմէն ալ հաւասարաթիւ պահպան զօրք նստելուն վրայ կը դիմանայ, ուստի Սարտէնիայի կառավարութիւնը կը պարտաւորի իւր զրածը ազգին բացայայտելու, և միանգամայն բոլոր Եւրոպայի առջև բողոքելու որ հաշտութեան խնդրին չի կատարուելը իր ձեռքը չէ։ Երբոր Կարոլոս Ալբերտ Նովարայի պատերազմին մէջ չի յաջողելով թշնամութիւնը կայնեցուցնել տալու սոսկալի ետքը թշնամին առանկ պայմաններ առաջարկեց որ վերհափառ թագաւորը մտածելով որ եթէ ընդունելու չըլլայ նէ բանը դեռ աւելի պիտի գէշնայ, յօժարութեամբ թագաւորութենէն հրաժարուեցաւ և թագը որդւոյն ձգեց։ Արդարեւ այն պայմանները ետքը քիչ մը չափաւորեցին բայց թշնամին յաղթութեան իրաւունքը միշտ խստիւ գործածեց և նոր թագաւորն ալ անանկ գէշ վիճակի մը մէջ մնաց որ երկու բանին մէկը կամայ ակամայ կատարելու էր, այսինքն կամ այն պայմաններուն պիտի հնազանդէր կամ իւր բանակովը իւր երկրին բաղդն ալ պիտի կորսընցուներ։

«Այս պայմաններուն մէջ ամէնէն ցաւալին սա էր որ Աղէքսանդրիայի ամրոցին մէջ բոլորովին Աւսդրիական զօրք պիտի նստեր։ Այս պայմանը թէպէտ և ետքը չափաւորեցաւ և այնպէս որոշեցաւ որ երկու կողմէն ալ՝ հաւասարաթիւ զօրք պիտի նստեր, բայց այս ալ զինուորական մասին այնքան չի դպչիր ալնէ (որովհետեւ թշնամութիւնը երկրին սկսելու ըլլայնէ ասանկ սակաւաթիւ խառն զօրքերը բան մը չեն կրնար ըներ) ազգին սիրտը շատ վիրաւորեց։ Նոր գործի մտնող պաշտօնատարները այս զինադադարումը ըլլալէն ետքը զանի չափաւորել տալու խոստացան, և այս բանին անխոնջ ջանիւ աշխատելէն ետքը կարծեցին որ յաջողեցաւ, վասն զի աւսդրիական զօրապետները յօժարութիւն տուին զինադադարման այն յօդուածին կատարումը ետ ձգելու, որով Աղէքսանդրիայի շրջանակը նորէն գործ չի պիտի սկսուեր և իրենցմէ խումբ մը զօրք Վալէնցայի մէջ պիտի նստեր։

«Արդարեւ կայսերական կառավարութիւնը այս փոփոխութեանց հաւանութիւն տուաւ, բայց ըրած խօսքերէն հասկցուեցաւ որ բանը միայն տեսական կերպարանք մը ունի եղեր։ Պաշտօնական լրագիրը այս լուրը ծանոյց նէ, աւսդրիական լրագիրները զանի սուտ չի հանեցին, և Աւսդրիայէն ալ զօրք չեկաւ։ Մենք մեր կողմէն զինադադարումը ըստ ամենայն մասի հաւատարմութեամբ կատարեցինք և հաշտութեան գործերն ալ արդէն ընկսուեր էր, բայց Աւսդրիան անանկ դաշինքներ յառաջ բերաւ որ ազգին պատուոյն և օգտին դէմ ըլլալուն կառավարութիւնը չէր կրնար ընդուներ և չընդունեց։ Այս ժամանակին մէջ Աւսդրիական զօրապետները ծանուցին որ զինադադարման փոփոխութիւններուն մէկ քանին Վիէննայէն չեն ընդուներ և երրորդ յօդուածն ամբողջ կատարումը կ'ուզեն։ Նաւս պահանջեցին որ Աղէքսանդրիա նստելու պահպան զօրքը ազգային պահպան զօրքերէն ըլլան, և ասոնց ալ զէնքը առաջուց ձեռքերնուն առնուի։

„Պաշտօնատարները այս պահանջմունքներէն հասկցան որ թշնամին ժամանակին պարագայներէն գըլուխ վերցունելով ուզածը անիրաւաբար ընելու կը նայի։ Սակայն իրենք մեծ զօրապետին հաճութեամբը եղած զինադադարման ամէն մասին հաւատարիմ կեցան, միայն անկէ դուրս եղած բաներուն ընդդիմացան, և պատասխանեցին որ Սարտէնիայի պահպան զօրքերը ազգային պահպան զօրքերէն չի պիտի ըլլան և ազգային պահպան զօրքերն ալ զէնքերնին չի պիտի ձգեն։ Նաւս հաշտութեան դաշինքները ընելու համար Միլան գտնուող լիակատար գործակալներուն գրեցին որ անմիջապէս անկէ ելլան որպէս զի իրենց այն տեղը գտնուելովը զինադադարման այն յօդուածին կատարումը հաստատուած չի սեպուի։

„Խելմը ապստամբ մարդիկ երկրին բարեբաղդութիւնը կորսընցունելէն ետքը, թշնաւառութեան դարման մը գտնալու ջանացողները կ'անգոսնեն, բայց կառավարութիւնը անոնց աղաղակները չի սեպեր, ազգին հաւատարմութիւն ունի, ազգը դիւրաւ պիտի հասկընայ որ կառավարութիւնը այս բանիս մէջ իւր երդումը ըրած հաւատարմութեանը և երկրին պատուոյն օգտին և վիճակին համեմատ շարժեցաւ։ Յամանակը դայնէ ազգային խորհուրդարանի մէջ իւր ըրածին վրայօք դեռ ընդարձակ մեկնութիւններ պիտի տայ։ Առայժմ կը յորդորէ ազգը և մանաւանդ մէջը աւսդրիական զօրք նստող գաւառներուն և քաղաքներուն բնակիչները որքաջ աղնիւ և հաւատարիմ կերպով վարուին։ Կառավարութիւնը անկեղծութեամբ կը յայտնէ որ հաշտութիւն կ'ուզէ, բայց անանկ հաշտութիւն մը որ երկրին պատիւը և օգուտը պաշտպանէ։ Ահա այս հիմանց վրայ հաշտութիւնը լրմնցունելու պատրաստ է։

„Կառավարութիւնը կը յուսայ որ աւսդրիական տէրութիւնը իւր խորհուրդները չափաւորելու հարկաւորութիւնը պիտի հասկընայ։ Նաւս կը յուսայ որ բարեկամ տէրութիւնները Սարտէնիայի միապետութեան ուժն ու յարգը բոլոր Եւրոպային պէտք ըլլալը պիտի հասկընան և եթէ Աւսդրիան իւր չափազանց պահանջմունքներուն վրայ դիմանալով հաշտութիւնը մինակ զինադադարումի մը փոխելու ըլլայնէ կառավարութիւնը իւր ժողովրդոցը ազգասիրութեանը կ'ապաւինի և ինք ալ իւր կողմէն ձեռքէն եկածը չի պիտի խնայէ երկրին անկախութիւնը պաշտպանելու համար»։

Տը Լ՚ընէ, Տէ Մարիերիա, Բինելլի
Տէլլա-օչա, Կալվանիա, Ամիրամելի
Նէիրա,

«Թօրինո 25 ապրիլ 1849»։

— Գաղղիացւոց 8 հազար զօրքը սաստիկ յարձակում մը ընելով Բօմթօ Բօրօլօ կաչուած զըրնեն Հռոմա մտեր է, բայց հռոմայեցւոց ըրած սարսափելի կրակին չի կրնալով դիմանալ պարտա-

---

ալ՝ գոնէ մշակներուն քիչ մը աւելի թոշակ կամ վարձ կրնան տալ. բայց սա ալ սուտ է։

Թոշակը՝ մարդուս աշխատութեանը փոխարէն հաստատում մըն է ըսինք։ Բանի որ ցորենին գինը կերպիւ մը չի բարձրանայ՝ այն ցորենը բուսցընող մշակներուն աշխատանքն ալ սոակ մը աւելի չըներ։ Հասին քիչնալէն թէպէտ վարձաւորը աւելի կը շահի, բայց խեղճ մշակին անկէ ի՞նչ օգուտ կ'ըլլայ. իր բուսցուցածը սղելու է, որ իր վարձն ալ բարձրանայ։

Իրաւ է, որ մէկը որչափ աւելի հարուստ ըլլայ, այնչափ աւելի կարողութիւն կ'ըստանայ առատաձեռն ըլլալու. ու ասկէ կրնանք հետեւցընել, որ եթէ վարձաւորները աւելի վաստկելու ըլլան՝ մշակներուն աւելի մարդասիրութիւն կ'ընեն, բայց ասիկայ իրենց կամքէն կապուած բան մըն է։ Այս առատաձեռնութիւնը՝ ուզեն նէ կ'ընեն, չուզեն նէ չեն ըներ. և մէկն ալ չի կրնար զիրենք պարտաւորելու. և սակարկութեան մէջ առատաձեռնութիւնը կամ մարդասիրութիւնն ու թոշակը՝ մէկ խօսք չեն։ Օրդ մը գ ուլպան (ջրաղ) աղքատի մը որչափ կ'արժէ նէ՝ հարուստի մըն ալ նոյնը կ'արժէ։ Բայց թէ որ հարուստը ողորմելով առատաձեռնութիւն ընէ, ու գուլպան շինողն՝ զրգ մը գուլպաին երկու զրգի դրամ տայ, տուածին աւելորդ մասը պարգեւ կը սեպուի և ոչ թոշակ։

Յողովուրդի մը մէկ կարգը հարստացընելու համար, մէկ ուրիշը զրկելով ընդհանուր հարստութեան չեւելնալը տասներրորդ հատուածին մէջ ցըցուցի։ Ուստի նոյն օրէնքը հոս ալ գործածելով՝ կը նայինք որ, եթէ հասը երկրի մը մէջէն բոլորովին վերցուեր, ու վարձաւորները հիմակու բանեցուցած երկիրներին չրէ բանեցընելու ըլլային, ուրիշ օգուտ մը չէր ըլլար, այլ միայն կալուածները իրենց տիրոջմէն առնել ուրիշ նոր տերերու տալ մը. ասոր անոր կողոպուտովը ուրիշները հարստացընել, որով ո՛չ հատ մը ցորեն աւելի բուսած կ'ըլլար, և ո՛չ ալ գինը ստակ մը ժաննալ։

Բայց թէ որ եօթնեերրորդ հատուածին մէջի խօսածնուս հակառակը ընելով՝ կառավարութիւնը ելեր անանկ օրէնք մը դներ, որ թէպէտ ամէն մարդուն իր հատուածը իրեն թողցուներ, բայց միայն հասին սակ (նարդ) մը դըներ, ու ամէն մէկ օրավարը՝ այս կամ այնչափ հաս միայն հատուցանելու վճռեր, այն ժամանակն ալ սա կ'ըլլար որ՝ մարդ իր կալուածը ուրիշի վարձու չէր իսար ինք կը բանեցըներ, վարձուորներուն ամէնն ալ բացը կը մնային։ Եւ ասկէ ալ հասարակութեան սա վնասը կ'ելլէր, որ երկիրները այն ժամանակը հնարաւոր եղածին չափ աղէկ չէին կրնար մշակուիլ. վասն զի, հարիւրին իննսունըհինգ կալուածի տէր մարդիկ արհեստիւ երկրագործ չեն, ուր վարձուորները՝ հասարակաբար երկրագործութեան մէջ ծնած (գոնէ այսպէս են Եւրոպայի վարձաւորները) ու մեծցած մարդիկ են, հարկաւ այն կալուածները աւելի աղէկ կը բանեցընեն. մանաւանդ գիտեն որ զանոնք որչափ պտղաբեր ընեն, այնչափ աւելի կը վաստկին։

Ուստի աս հատուածին մէջ ըսածներուս համառօտ բովանդակութիւնը սրվոնք պիտի ըլլան։

Ա՚ռաջին, կալուածի տէրերուն առած հասը՝ հասարակութեան վրայ բեռ մը կարծելը սխալ է. վասն զի, անով ո՛չ ցորենը կը քիչնայ և ո՛չ գինը կը սրդէ։

Երկրորդ, տիրապէս չենք կրնար ալ ըսել, որ կալուածի տէր մարդիկ իրենց վարձուորներուն երեսէն կ'ապրին, կամ առած հասերնին անոնց բեռ մըն է։

Երրորդ, հաս վճարելը՝ տուգանք (ճերիմէ) տալու պէս բան մը չէ։ Հասը՝ երկրի մը պտուղը վայելելու իրաւունքին գինն է. ուստի հաս տալն ալ, ուրիշ բան մը գնելու պէս փոխանակութիւն մը ընել ըսելէ։

ւորեր են կրկին քաղաքէն դուրս ելլալ և օգնութեան սպասել։

Այս շաբթուան Գաղղիայի օրագիրները կը գրեն որ՝ կառավարութիւնը Ուտինոյ զօրապետին վարմունքին չի հաւնելով՝ փոխեր է և տեղը Պլոտ զօրապետը դրեր է։

— Նաբօլիի Թագաւորը որ 10 հազար հոգի գլուխը ժողվեր դէպ ի Հռոմ կը քալէ, գաղղիացւոց զինակցութիւն ընելու համար, տակաւին Վիկտորիայի նոր հասեր է։

— Նաբօլիթանցւոց զօրքը դեռ Բալէռմօ չէ մտեր և չի պիտի ընդունին ներս, մինչեւ որ 1812 ի սահմանագրութիւնը չի տրուի իրենց։

— Վիքթոր Իմմանուէլ Սաւոյեցիի Թագաւորը թողութիւն շնորհեց Սավոյայի դքսութեան մէջ ապրիլի խռովութիւն հանողներուն յանցանաց։

— Թուրքերին Վէնետիկ հասեր է, և սկսեր է Մակեդոնայի ամրոցէն գնդակոծել քաղաքը և մեծ յարձակում մը պիտի ըլլայ մօտերս։

— Աւստրիացիք գրեթէ բոլոր Թօսքանայի վիճակը ձեռքերնին անցուցեր են բաց ի Լիվոռնոյէն. իսկ ալ պաշարուած է ամէն կողմէն, բայց Լիվոռնացիք ան աստիճան կատղած են Աւստրիացւոց դէմ որ մահը բան մը չերեւալով աչքերնուն, երբեմն երբեմն գունդ գունդ քաղաքէն դուրս ելլալով կը զարնուին անոնց հետ։

— Լիվոռնոյի կառավարութիւնը վճիռ մը հանեց որ՝ ով որ որ քաղաքը պաշտպանելու համար զէնք չառնէ նէ պիտի սպանուի։ Բայց առած լուրերնիս անանկ կը հաստատեն որ՝ Աւստրիացիք գրեթէ բոլոր Թօսքանա ձեռքերնին անցուցեր են։

ԱՕԳԱՑԻՆ

— Սիրագրո-Ռիւն վանօրէից և եկեղեցեաց, որ են ի ՀԷՋԱԿԱՆ ԱՆ-ոյ ի գաւառս Շիրակայ կամ Շիրակ աւանի, Հայապան Երէցիս։

Շարունակութիւն։

ՅԱՂԱԳՍ ԽՕՀԱՑ ՎԱՆԻՑ

ԵԿԵՂԵՑԻԲ։

Ի Այնի մայրաքաղաքէն մերմէ իբր մի ժամ և քառորդ մի հեռաւորութեամբ ընդ արեւելակողմն է մեծահռչակ և հնագոյն Խօշայ վանքն, որ յանուն Հռոմոսի և սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի հաստատեալ գոլ, ըստ վկայելոյ ստորագրեցեալ արձանագրութեանց։ Առաջին դմբեթայարկ եկեղեցին է ահագին բարձրութեամբ ի վերայ չորից կամարաց ունելով ի գլխի զկաթուղիկէն իբր ըզ թագ վայելչաղարդ՝ խաչաձեւ կառուցեալ։ Ունի մի միայն աւագ խորան կամարակապ զարմանալի բարձրութեամբ. յաջ և յահեակ խորանին դոն մի մի աւանդատունք. աջակողմեան աւանդատունն ունի զերկուս դրունս. զմին ի սուրբ սեղանն, և զմիւսն ի մէջ դասու։ Իսկ ձախակողմեանն մի դուռն, որ ելանէ ի սուրբ սեղանն։ Ունին եւս մի մի լուսամուտս ընդ արեւելս։ Եկեղեցին ունի ըզ չորս լուսամուտս մեծագոյնս ի չորեսին կողմունս, նաեւ զվոքրագոյն լուսամուտս բոլորակաձեւ ի յերկուս կողմունս արեւմտեան կամարին կան։ Կաթուղիկէս ունի՝ զԴ. լուսամուտս, և ի միջատեղւոյն ի ներքուստ կախեալ կայ 3 զրայի չափ շղթայ ինչ երկաթեայ, վասն կախելոյ անտի զջահս (եթէ տեառն այցելութեամբ արժանացի այնմ վերստին) ի պայծառութիւն տաճարին. և ունի եւս զդուռն մի, որ ընդ արեւմուտս ելանէ ի մէջ զանգակատանն։ Իսկ երկայնութիւն եկեղեցւոյս ի յարեւելեան յորմոյ խորանին մինչեւ ի դուռն է 19 զրայ. և լայնութիւն 13 զրայ։

Թէ եւս ի մէջ եկեղեցւոյս ի բարձրագոյն տեղւոյն գոյր և երեւիւր իսկ յորմունս արձանագրութիւնք, բայց բաղումք տողք ի նոցանէ ի ներքոյ ծեփիցն մնացեալ գոլով՝ անհնարին եղեւ առայժմս ստորագրել զնոսա. վասնորոյ զանց արարեալ զնոքօք թողաք յայլում պահու։

Զանգակատունն այս սուրբ վանքիս առաւել էքնաղակերտ ի վերայ 16 սեանց կամարակապ անելման շքեղութեամբ կառուցեալ. ի 16 սեանցս՝ Դ. սիւնք ի միջի տեղւոջն, իսկ այլքն շրջապատեցեալք կից ընդ որմովք են. և կամարքն ի վերայ սեանցս վերարկեալք, և առաստաղն ուրոյն ուրոյն բաժանմամբ աննմանք միմեանց չնաշխարհիկ ճարտարագործ եցեալք։

Ի վերայ միջի չորից սեանցս վերարկեալ կամարաց գլխոյս անկիւնսն զանազան քանդակագործ ճարտարութեամբ բոլորեալ ի վերուստ թողեալ է անդ զմեծ լուսամուտ բոլորակ. և ի վերայ շրթանց լուսամտիս 8 սիւն ըստ չափու. և ի վերայ 8 սեանցս՝ 8 փոքրաքանակ կամարս դատարկամէջ. և ի վերայ այսոցիկ կամարացս կառուցեալ և եգեալ է իբրեւ զթագ իմն զդմբեթ զանգակատանս. և յայս գըմբեթիս ի ներքուստ կախեցեալք կան երկոքին փոքրաքանակ զանկքն դեռեւս, զորս ի ժամերգութիւն պահու ի յսկզբանն փոխանակ կոչնակի հնչեցուցանեն փառաւորապէս ի պարծանս ազգիս։ Ունի զանգակատունս զերկայնութիւն 21 զրայ և 6 մասն. և լայնութիւն 16 զրայ. և զլուսամուտս՝ զերիս ի հիւսիսակողմն բոլորակաձեւ և մի ընդ արեւմուտս երկայնաձեւ. և զերկուս եւս ծածկեցեալք ի հարաւակողմն։ Ունի և զերկուս դրունս. զաւագ դուռն ընդ արեւմուտս. և զվոքր դուռն ընդ հարաւ։ Կան եւս գերեզմանք ի միջի աստ նշանաւորք, որք ոչ ունին զգիրս ի վերայ գերեզմանաքարանցն։ Եւս գոն ի չորս անկիւնսն ի վերայ տանեացն գաղտնի պահարանք նեղագոյն ճանապարհաւ անտես ի մարդկանէ։

Արձանագրութիւնք, որք ի մէջ զանգակատանս Խօշավանից ի յայլ և յայլ տեղիսն են գրեցեալք։

Ի ներքուստ ի ձախակողմն աւագ դրանս ի յարեւմտեան յորմն էր գրեալ։

Ա. Ի ԹՈՒԻ. ՀԷ։ Եւ Մկրտիչ Աբեղայ որդի Ռատին և իմ հոգեւոր եղբայրս Գրիգոր քՀ (որ է քահանայ) շինեցաք վերստին զնձանեայսին յարուցմի և փարպի, և արկաք նորոգ. սպասաւորքս հատուցին մեզ ի տարին Դ. պատարագ. Բ. Ռատին։ Բ. Խոցատին։ Եւ յետ եղից մերոց մեզ առնեն. կատարիչքն աւրհնին Այստուծոյ։

Այս գրոյս վերի կողմն ի վերայ կամարին գրեալ էր այսպէս։

ԻՈԾ. Թւիս, ի տէրութեան երկրիս Օքաբիայիս, ես Տիգրան ծառայ Աստուծոյ և հաւատարիմ իմ պարոնին Օքաբիայի, միաբանեցայ սուրբ սւխտիս, և եռաւ զիմ զքաղաքն՝ որ ի կորդ՝ շինեալ էի ի գլի ձորին հմնուկիցէն ներքի դէհն գունիճանց, յիշատակին ձեւ ծնողաց իմոց. և յանուն իմ պատարագի Քրիստոս ԺԲ. ի տաւնի սուրբ մարգարէին Երեմիայի անխափան մինչեւ ի ծագումն որդւոյն Աստուծոյ. կատարիչք գրոյս աւրհնեսցին Աստուծոյ։

Ի ձախակողմն կից յորմն արկեալ կամարին վերայ գրեալ էր։

Գ. Կամաւ մարդասիրին Աստուծոյ, ես վարդս ճիծվարդեանց ապաւինեցայ ի սուրբ ուխտս, եռաւ զիմ գանձագին կողպակն, և ի ներքեւն պաքսոքի Այնի ի վերի փողոցին քանեկից է Տիգրանայ. յառաջնորդութեան հաւր Գրիգորիսի սրբասիրի. պատարագեսցի Քրիստոս ի տարին՝ Դ. աւր։ Օ. Բ. ինձ։ Եւ Բ. զուգակցին իմոյ սիկնոջն։ Կատարիչքն աւրհնեալ եղիցին ի Քրիստոսէ։ Ի ՈԿԵ. Թիւն։ Օ եղբայրս յիշեցէք ի Քրիստոս։

Ի ձախակողմեան միջի երկրորդ սեան ի միջի կամարին ծայրն գրեալ էր։

Դ. Օաւրութեամբն Աստուծոյ ես Շերանիկս զաւրացայ ի զինուորութեան. և արդ անկեալ կամ ի վանքս առաջի սուրբ խաչիս Քրիստոսի, զի ողորմեսցի ինձ Քրիստոս Աստուած. եռաւ զիմ գանձագին այգին ի ծմակին. յանուն իմ պատարագի Քրիստոս Զ. ի տարին, ի խաչ գիւտի։ Եւ Մարիամ զուգակից Շերանկանն եռաւ ի սուրբ Յովանէս ծակնայ կէս դանկն իմ գանձովս գնած. յանուն իմ պատարագի Քրիստոս, Զ. աւր։

Հանդէպ սորա ի միւս ծայրն կամարիս գրեալ էր։

Ե. Եւ Աբիւծս որդի Աստուածատրոյ միաբանեցայ սուրբ ուխտիս, եւ եռաւ ի յանոբային փողոցի զիմ գանձագին կուզպակն, որ շինեցի ներքի դէհն քանակից է աւեռեայն. Բ. կուզպակ ի կաերն. Ա. ի վերայ կուզպակին է. և Ա. իւրեանքն դիմաց որ տղաղայն է ներքեւ, վասն յիշատակի զուգակցին իմոյ Համաւորին. յանունս մեր պատարագի Քրիստոս՝ Բ. Աստուածատրի։ Եւ Բ. Վահրամի։ Բ. կողակցոյն իմոյ Համաւորի։ Կատարիչքն աւրհնեալ եղիցին Աստուծոյ։

Ի վերայ հարաւային որմոյն գրեալ էր։

Զ. ՈՂԵ։ Կամաւ բարերարին Աստուծոյ, ի թագաւորութեան հայոց եւ վրաց Դաւթի. և ի սպասալարութեան շահնշահի որդոյ մեծին Օքաբիային, և յառաջնորդութեան տեառն Բարսղի աբքեպիսկոպոսի որդոյ Ամիր երկաթայ, ես Աշոտ գաեղեցի որդի Գեաւրգէ Թուն Աշոտ միաբանեցայ սուրբ Յովանիսի ի նեղ և ի չար ժամանակիս յետ կործանման Տաթինարին, մինչ էր վանքս ի նեղութեան. եռաւ զամենագով աւետարան. Դ. եղն։ Գ. կով։ Դ. հշ։ Բ. ձի։ Եւ այլ ինչ Աստուած պատարտակեր է։ Եւ տէր Բարսեղ և Սարգիս վարդապետս և այլ եղբարքս ընկալաք զնա իբրեւ զմի ի պատրոնաց մերոց. և փոխարէն հատուցաք յամէն ամին զկնի նոր կիւրակէին՝ Ի. աւր պատարագել զԲրիստոս յանուն Աշոտոյ. որչափ կենդանի է՝ իւր ծնողացն. յետ եղից աշխարհէս՝ Աշոտոյ կատարենք. որ հաստատուն պահեն՝ աւրհնին Աստուծոյ և որք խափանեն՝ նզաւք զյուդային առյէ և զկայենի։ Եւ Կիրա հետ իմ պարոնին Աշոտոյ միաբանեցայ սուրբ ուխտիս. յանուն իմ պատարագի Քրիստոս ի տարին աւր մի։ ՅԺԸ. Հայրապետաց որոշեալ եղիցին մահով և կենաւք ամէն։

Պէրպէ շարունակութիւն։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Խաղիր սուրբ Երէրիսեան դպրոցին համար կառավարիլը և գիւղիգիագրութեան դասարան մը պիտի է։ Այս պաշտօնները ընդունելու մեր գրագրանը գան։

Վերջապէս, ամէն կալուածի տէր մարդ, իրաւունք ունի, իր եկամուտը (իրատ) իրեն յարմար երեւցած կերպովը ծախելու։ Թէպէտ ցանկալի է որ զանիկայ իմաստուն և հասարակութեան օգտակար կերպովմբ ծախէ, բայց ոչ վարձաւոր, ոչ մշակ և ոչ ալ դաշտերուն չաստուածները՝ իրաւունք ու իշխանութիւն ունին անոր չուզած ճամբովը անոր ծախք ընել տալու. վասն զի անոր եկամուտին ոչ տէրն են և ոչ ալ բաժանորդը։

Ն. Մ. ՋՕՐԱՅԵԱՆ

Պէրպէ շարունակութիւն։

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՑ

ԺԴ.

Շողքորթը հաճելի ըլլալու համար ամէն բան յանձը կ'առնէ ընելու ճշմարիտ բարեկամը միայն արժան եղածը կ'ընէ։ Շատ անգամ զուտրթ է. երբեմն տրտում. և այս փոփոխութիւններն ալ դիտմամբ չընտրեր, այլ իր բարեկամին աղէկութեանը համար որ դէմքը արժան դատէ նէ՝ զայն կ'առնէ։

ԺԵ.

Երբոր շողքորթ մը իր շողքորթած մարդուն տգեղութիւնը իբր գեղեցկութիւն գովէ, անոր կարճը հասակը նոճիի (սերվի) կը նմանեցընէ, անտաբակոյս շատ չանցնիր բրած խաբէութիւնը կը հասկցուի. և դարձեալ ասկէ մարդու ալ շատ վնաս չելլեր. բայց երբոր ըրած գովութիւնները մէկը անխիղճ մը զինքը մոլութեան տալու կը սովորեցընեն, նաև ըրածին վրայ գոհ կ'ընեն, այն տեսակ գովութիւնները կ'ըսեմ, որ մեղանչելու ամօթը մարդուն երեսին կը վերցընեն, շատ վնասակար են։

ԺԶ.

Անձերը շողքորթելու համար միայն խօսքով գովելը բաւական չեն սեպեր։ Անհրդատ՝ ինքզինքը աղէկ բաժիչ կը կարծէր ու վերաբերութիւն ընելու կը ցանկար. պալատականները անոր վարպետութեանը վրայ ունեցած վստահութիւնները ցրցուելու համար, կը նստէին որ իր թագաւորական ձեռքը մարմիններն կը կտրտէր ու կ'այրեր։

ԺԷ.

Երբեմն ճշմարիտ բարեկամը իր բարեկամին կը հանդիպի առանց խօսք մը զուրցելու ու անկէ խօսք մը առնելու. բաւական կը համարի անոր երեսը նայելն ու մէյմը ծիծաղիլը։ Անոր նայուածքէն կը հասկցուի սրտին մէջի եղածը. և նոյնն ալ իր բարեկամին աչքէն կը հասկընայ շատի կ'անցնի կ'երթայ. բայց շողքորթը՝ փութալով մը կը վազէ, հեռուվանց բարեւներ կուտայ, ամէնէն առաջ ինք չի խօսելուն համար պատճառանքներ մէջ կը բերէ, երդումներ կ'ընէ, ու իր անմեղութիւնը հաստատելու համար վկայներ կը բերէ։

Ի ԴԻՄԱՑ ԱԶԳԻՆ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՉ

Մէրիէ Աղրիօն։

Ի Պէրլին նոր խան։

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ